
МЕЛЬНИЧУК О.Б.,
кандидат психологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
галузевої психології
та психології управління,
Національний педагогічний
університет
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розкрито провідну роль професійного інтелекту та проаналізовано засади його формування у майбутніх фахівців соціальної сфери в контексті завдань запровадження європейських стандартів вищої освіти в Україні. Визначено, що імплементація європейських стандартів в процес професійної підготовки таких фахівців в напрямку формування їх професійного інтелекту передбачає реалізацію таких завдань: 1) визначення сучасної системи базових спеціальних знань; 2) формування технологічно-творчого компоненту професійного інтелекту; 3) забезпечення професійно-інтелектуальної атмосфери вишу; 4) формування самоосвітньої компетенції студентів; 5) формування навичок професійної саморегуляції та самореалізації.

Ключові слова: професійний інтелект, формування професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери, професійна освіта, європейські стандарти вищої освіти, завдання вищої освіти в Україні.

В статье раскрыта ведущая роль профессионального интеллекта и проанализированы основы его формирования у будущих специалистов социальной сферы в контексте задач введения

европейских стандартов высшего образования в Украине. Определено, что имплементация европейских стандартов в процесс профессиональной подготовки таких специалистов в направлении формирования их профессионального интеллекта предполагает реализацию таких задач: 1) определение современной системы базовых специальных знаний; 2) формирование технологического компонента профессионального интеллекта; 3) обеспечение профессионально-интеллектуальной атмосферы вуза; 4) формирование самообразовательной компетенции студентов; 5) формирование навыков профессиональной саморегуляции и самореализации.

Ключевые слова: профессиональный интеллект, формирование профессионального интеллекта будущих специалистов социальной сферы, профессиональное образование, европейские стандарты высшего образования, задачи высшего образования в Украине.

In this article the basics of formation of professional intelligence of future social sphere specialists in the context of European higher education standards implementation in Ukraine are analysed. The leading role of professional intelligence in the process of formation of specialists in this sphere is revealed. It is determined, that European standards implementation in the process of professional training of such specialists in the direction of their professional intelligence formation implies the following tasks realisation: 1) providing students with a modern system of basic special theoretical and practical knowledge in the social sphere; 2) ensuring formation of the technological and creative component of professional intelligence; 3) ensuring professional and intellectual atmosphere in the higher education facility; 4) formation of self-education competence of future social sphere specialists; 5) formation of the regulatory component of system of professional intelligence and need of professional self-improvement and self-realisation. The accent was payed to the fact that such tasks completion is only possible in case of constant and systematic content of the subjects update in accordance with world (European in particular) and Ukrainian achievements in this sphere; using of contemporary educational technologies; stimulating of a multilevel pedagogical interaction of teachers and students; formation of a culture of intellectual labour of the students, development of their cognitive activity and creative abilities, formation of an individual style of intellectual activity and a skill of gaining new knowledge on their own, etc.

Key words: professional intelligence, formation of professional intelligence of future social sphere specialists, professional education, European higher education standards, higher education tasks in Ukraine.

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування вищої освіти в Україні нагальною є проблема впровадження новітніх гуманістично орієнтованих підходів та технологій підготовки майбутніх фахівців у соціальній сфері, які спрямовані на забезпечення їх конкурентоздатності, володіння високим професіоналізмом, високий інтелектуальний рівень та сформовані практичні навички та вміння для ефективного виконання функцій в процесі трудової діяльності. Впровадження в українську систему вищої освіти європейських стандартів визначає перехід професійної освіти майбутніх фахівців соціальної сфери від центрованості та накопичення знань в цій сфері до розвитку професійних компетентностей, формування адекватної сучасним вимогам професійної позиції фахівця, цілісне та гармонійне формування їхньої особистості, що визначатиме здатність виконувати соціальне замовлення та брати активну участь у відродженні українського суспільства. Серед багаточисленних проблем професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери можна виділити проблему формування їх професійного інтелекту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в Україні з врахуванням стандартів європейської освіти знайшли своє відобра-

ження в наукових працях І.Зверевої, З.Кияниці, В.Кузьмінського та ін. Питання психологічного забезпечення професійної діяльності розглядалися в роботах О.Бондарчук, Л.Карамушки, Н.Кривоконь, П.Криворучко, С.Максименка та ін.. Ідеї залежності успішності професійної діяльності фахівця від розвитку його професійного інтелекту знаходимо в працях М.Смұльсон, М. Бадалової, І. Бідюк, М. Дубініної, А. Застело, О.Мельничук, С. Соколовського, В. Осмятченко, Л. Осмятченко та ін.. В роботах Ф. Андерсона, Дж. Бр. Куїнн, С.Фінкельптейна розглядалися деякі аспекти управління професійним інтелектом тощо. Проблематика професійної підготовки фахівців соціальної сфери піднімається в роботах сучасних філософів, соціологів, психологів, а також практиків соціальних, психологічних та соціально-психологічних служб різного спрямування.

Виділення невирішених питань загальної проблеми. Втім, аналіз наукової літератури показав, що, попри значущість, дослідження професійного інтелекту як умови успішної професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери в контексті запровадження сучасних стандартів європейської освіти в психологічних дослідженнях не здійснювалося. Отже, існує об'єктивна потреба вивчення засад формування професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери

як неодмінної умови їх професійного становлення та професійної підготовки до професійної діяльності в соціальній сфері в умовах реформування сучасної української вищої освіти.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття особливостей формування професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери в контексті реформування та входження системи вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Державні документи про вищу освіту в Україні [1; 2] визначають нові реалії професійної підготовки фахівців в різних сферах. Пріоритетами сучасної професійної освіти є підготовка компетентних фахівців, що можуть успішно вирішувати професійні завдання. З позицій європейських стандартів вищої освіти [3] професійна освіта майбутніх фахівців соціальної сфери наразі має орієнтуватися не на накопичення ними системи традиційних знань в цій сфері, а набуття певного професійного інтелектуального рівня розвитку, що дозволить вміло та гнучко застосовувати отримані знання на практиці, трансформувати їх у відповідності до постійно змінних умов професійної діяльності, проявляти інтелектуальну мобільність у вирішенні нових запитів та проблем соціальної сфери, до постійного розвитку власних професійних компетентностей тощо. Запорукою такого підходу є підготовка інтелектуального думачого фахівця, що здатний гнучко реагувати на суспільні виклики та запити.

Професійна діяльність в соціальній сфері потребує високого рівня розвитку професійного інтелекту фахівців в цій сфері, сформованості професійно значущих інтелектуальних якостей та індивідуального інтелектуального стилю, інтелектуальної культури та

продуктивності, позаяк її специфіка визначається діями, спрямованими на досягнення мети та станом об'єктів взаємодії – це соціальна та психосоціальна допомога людям, що її потребують, позаяк, не здатні самотійно без сторонньої допомоги вирішити свої проблеми, а іноді і жити.

Нова концептуальна основа підготовки фахівців соціальної сфери в ракурсі запровадження європейських стандартів має враховувати соціально-гуманітарний зміст соціальної допомоги та міждисциплінарний і інтегративний характер такої роботи. Подолання складних життєвих обставин (ситуацій) потребує мобілізації й оптимального використання особистісних ресурсів клієнта і ресурсів середовища. Завданнями фахівців соціальної сфери є допомога клієнтам справитися із наслідками критичної події, обмежити обсяги втрат, швидше повернутися до нормального стану та відновити свої ресурси.

В сучасних умовах трансформацій українського суспільства соціальному працівнику приходиться працювати як, з так званими «традиційними» категоріями клієнтів (безхатьки, безробітні, мало забезпечені, інваліди тощо), так із групами клієнтів, що стали об'єктом соціального піклування відносно недавно (учасники подій на Майдані та їх сім'ї, учасники АТО та члени їх родин, тимчасово переселені особи тощо). Соціальні проблеми виникають повсякчас і потребують негайного вирішення, тому жодні навчальні програми не можуть претендувати на те, щоб врахувати в процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери всі ті суспільні виклики та зміни, які в сучасних умовах дуже динамічні, а часто навіть не передбачувані.

З огляду на європейські стандарти, українська сучасна вища професійна

освіта має готувати таких фахівців соціальної сфери, які не будуть лише простими виконавцями професійних функцій [6], а будуть кваліфікованими інтелектуальними професіоналами з високими моральними та духовними цінностями, здатними до професійної самореалізації та забезпечення професійної діяльності та засадах гуманізму та людиноцентризму. Враховуючи динамічні процеси у соціальній сфері, вітчизняна система професійної вузівської освіти майбутніх фахівців цієї галузі повинна не лише відповідати вимогам сучасної української практики, а й значно їх випереджати, враховуючи досвід інших країн (європейських в тому числі) в питаннях вирішення різноманітних проблем соціальної сфери.

З огляду на вище сказане, імплементація європейських стандартів в процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в напрямку формування їх професійного інтелекту, на нашу думку, передбачає реалізацію таких завдань: 1) надання студентам сучасної системи базових спеціальних теоретичних та практичних знань в соціальній сфері [4]; озброєння знаннями з позицій європейської перспективи та формування обізнаності з особливостями соціальної політики європейських країн; 2) забезпечення формування технологічного компоненту професійного інтелекту, що передбачає оволодіння сучасними технологіями соціальної допомоги та роботи з врахуванням вітчизняного та зарубіжного (зокрема і європейського) досвіду; 3) забезпечення професійно-інтелектуальної атмосфери у навчальному закладі [5], що сприятиме розвитку навичок засвоєння, відбору та структурування професійно значущої інформації, схильності до творчості, готовності до інноваційної діяльності тощо; 4) формування

самоосвітньої компетенції майбутніх фахівців соціальної сфери, що передбачає формування інтелектуальної потреби до самостійного вдосконалення своїх професійних знань, навичок та вмінь; 5) формування регулятивної складової системи професійного інтелекту (стратегії мисленнєвої діяльності, професійна інтуїція та проникливість, комунікативні вміння, чутливість до проблем, адаптивність та креативність тощо) та потреби професійного самовдосконалення та самореалізації із застосуванням новітніх технологій професійно-особистісного розвитку (професійний коучинг, майстер-класи, тренінги професійних навичок тощо), що визначатиме якість особистісно-діяльнісного компоненту та забезпечуватиме особистісну готовність до професійної діяльності.

Для досягнення таких завдань необхідно постійне та систематичне оновлення змісту навчальних дисциплін, що має відображати світові (європейські зокрема) та вітчизняні досягнення в цій сфері; використання новітніх освітніх технологій, що стимулюють гнучкість професійного мислення, креативність та готовність до інноваційної діяльності майбутніх фахівців цієї галузі; стимулювання різномірної та різноаспектної педагогічної взаємодії викладачів і студентів в різних видах спільної навчальної діяльності, де б викладач дисциплін практичної підготовки виступав своєрідною моделлю майбутньої професійної діяльності; формування культури розумової праці студентів, розвиток їх пізнавальної активності та творчих здібностей, формування індивідуального стилю інтелектуальної діяльності та вміння самостійно здобувати нові знання, гнучко реагувати на нові проблеми та міркувати на перспективу, вміти мислити та діяти в категоріальній системі

соціальної сфери тощо.

В цілому, з огляду на європейські стандарти вищої освіти, оптимізація моделі професійного навчання майбутніх фахівців соціальної сфери має враховувати специфіку їх конкретної трудової діяльності, раціонально поєднувати репродуктивні та активні методи та форми навчання, забезпечувати ефективний моніторинг якості навчальних досягнень студентів та стимулювати їх професійно-особистісне зростання.

Крім того, процеси глобалізації сучасного суспільства та перспективи входження України до єдиного європейського ринку праці та послуг висувають підвищені вимоги до конкурентоздатності сучасних фахівців. Сучасний фахівець має бути конкурентоздатним, володіти високим професіоналізмом, мати високий інтелектуальний рівень та сформовані практичні навички і вміння для ефективного виконання функцій в процесі трудової діяльності. Саме тому навчально-виховний процес у вищій школі має відповідати потребам соціальної сфери та сприяти становленню професійної компетентності майбутнього фахівця цієї галузі, забезпеченню його успішного функціонування в майбутній професійній діяльності як при вирішенні короткотривалих конкретних завдань, так і при вирішенні довготривалих соціальних завдань глобалізованого суспільства в цілому.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Запити сучасності потребують гнучкого реагування системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності. Проблема формування професійного інтелекту в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери є однією із центральних в аспекті впровадження

європейських стандартів у вищу освіту в Україні. Визначення національних освітніх пріоритетів підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у європейському освітньому дискурсі потребує модернізації та оптимізації моделі професійного навчання майбутніх фахівців соціальної сфери та, зокрема, акцентування уваги на проблемах формування їх професійного інтелекту. Забезпечення засад формування професійного інтелекту майбутніх соціальних працівників в процесі навчання в вузі, в кінцевому рахунку, визначатиме перспективи ефективної соціальної, психологічної та соціально-психологічної допомоги в соціальній сфері у вузькому та широкому соціальному контексті сучасного глобалізованого суспільства. На тлі європейських стандартів вищої освіти професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери та формування їх професійного інтелекту має носити виражений прагматичний характер та відповідати сучасним запитам соціальної сфери. Звісно, реалізація завдань формування професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери має носити системний цілеспрямований характер та відповідати сучасним реаліям їх майбутньої професійної діяльності. Запровадження європейських стандартів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери забезпечить формування їх професійного інтелекту та здатність до постійного оновлення спеціальних професійних знань, розвиток професійної мобільності та адаптивності, здатність до неперервної професійної освіти та підвищення професійної кваліфікації тощо. Перспективи подальших досліджень цієї проблеми вбачаємо у пошуку психологічних засобів формування та розвитку професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Болонський процес: головні принципи входження в європейський простір вищої освіти / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. – К.: ІВЦ «Вид-во «Політехніка», 2002. – 200 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
3. Входження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж.: аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики»; кер. авт. кол. Т.В.Фініков. – К.: Таксон, 2012. – 54 с.
4. Мельничук О. Б. Психологічні засоби формування професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі вузівської професійної підготовки до соціально-психологічної реабілітації / О.Б.Мельничук // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. – Том IX. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – Випуск 6. – С. 118-126.
5. Нисбетт Р. Что такое интеллект и как его развивать: Роль образования и традиций / Ричард Нисбетт; Пер. с англ. – М.: Альпина нон-фикшн, 2013. – 344с.
6. Основні засади розвитку вищої освіти України. – Частина 3 / За ред. С. М. Ніколаєнка; Упорядники: Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабін І. І. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – 181 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bolonskiy protses: glavni printsipi vkhodzhennya v Europeyskiy prostir vischoyi osviti / V. S. Zhuravskiy, M. Z. Zgurovskiy. – K.: IVTs «Vid-vo «Politehnika», 2002. – 200 s.
2. Vischa osvita Ukraini i Bolonskiy protses: Navchalniy posibnik / Za red. V.G. Kremenya. – Ternopil: Navchalna kniga – Bogdan, 2004. – 384 s.
3. Vkhodzhennya natsionalnoyi sistemi vischoyi osviti v Europeyskiy prostir vischoyi osviti ta naukovo doslidzhennya: monitoring. doslidzh.: analit. zvit / Mizhnarod. blagod. fond «Mizhnarod. fond doslidzh. osvit. politiki»; ker. avt. kol. T.V.Finikov. – K.: Takson, 2012. – 54 s.
4. Melnichuk O. B. Psihologichni zasobi formuvannya profesynogo intelektu maybutnih fakhivtsiv sotsialnoyi sferi v protsesi vuzivskoyi profesynoyi pidgotovki do sotsialno-psihologichnoyi reabilitatsiyi / O.B.Melnichuk // Aktualni problemi psihologiyi: zbirnik naukovih prats Institutu psihologiyi imeni G. S. Kostyuka NAPN Ukraini. – Zhitomir: Vid-vo ZhDU Im. I.Franka, 2015. – Tom IX. Zagalna psihologiya. Istorichna psihologiya. Etnichna psihologiya. – Vipusk 6. – S. 118-126.
5. Nisbett R. Chto takoe intellekt i kak ego razvivat: Rol obrazovaniya i traditsiy / Richard Nisbett; Per. s angl. – M.: Alpina non-fikshn, 2013. – 344s.
6. Osnovni zasady rozvitku vischoyi osviti Ukraini. – Chastina 3 / Za red. S. M. NikolaEnka; Uporyadniki: Stepko M. F., Bolyubash Ya. Ya., Shinkaruk V. D., Grublnko V. V., Babin I. I. – Ternopil: Vid-vo TNPU Im. V. Gnatyuka, 2006. – 181 s.